

Gazak-galmyk uruşlary

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Gazak-galmyk uruşlary KAZAK-KALMUK (JUNGAR) SAVAşLARI

Onbeşinci asırda Orta Asya tarihinde çok büyük değişiklikler oldu. Bu dönemde Timur İmparatorluğu dağılmış, Maveraynnehirde karışıklıklar çıkmıştır. Moğolistan, doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmüş, Tiyan-şan'ın güneyinde birbirinden bağımsız bir çok devletçikler kurulmuştur. Orta Asya'nın güneybatısında Ak Orda dağılıp, Nogay ve zbek Hanlıkları olarak ikiye ayrılmıştır. XV. asrın ikinci yarısında Ebu'l-Hayır Hanlığının i ve dış ilişkileri kötü bir durumda olduğundan, Onun Hanlığındaki Kerey ve Canibek Hanlar kendilerine bağlı halklar ile doğuya doğru g ettiler. Daha sonra ise Moğolistan liderlerinin desteğiyle u nehri boyunda bağımsız Kazak Hanlığını kurdular. O dönemde Kazak Kabilelerinin toprakları batıda Nogay Hanlığı ve doğuda Moğolistan ile sınırlı idi.

XV. asrın sonunda ve XVI. asrın başında zbek Hanı şaybani ve Joşı sülaleleri arasında çatışmalar çıkmış ve daha sonra ikisi birleşerek Babür'le Maveraynnehir için ve Kazak Hanları ile de Sır-Derya boyundaki şehirler için savaşmışlardır. Böylece Orta Asya amansız savaşların olduğu bir döneme girmiştir. Ancak XVI. Asrın ikinci çeyreğine doğru büyük beyliklerin toprakları belli olmuş, durum biraz sakinleşmişti. O devirde Maveraynnehir'i şaybani yönetiyordu. Kasım Han'ın yönettiği Kazak Hanlığının toprakları ise çok genişlemişti. Onların sahiplendiği topraklar, Sır-Derya bölgesi ile oradaki şehirlerden kuzeybatıdaki Yedi Su bölgesi, Karatal Nehri ve İle Nehri bölgesinden oluşmakta idi.

Kazakların gelişmesiyle birlikte Tanrı dağlarının kuzeyinde Moğolların Kalmuk (Jungar) kabilesi de gelişip Hanlık kurdular. Tarbagatay ve İlen, Kalmuk Hanlığı'nın merkezi olup, İrtiş'in batıdaki bölgesini ve Tanrı dağlarının güney tarafındaki bölgelerini gitgide idaresi altına geçirdiler. Böylece, Orta Asya'nın Kuzeyinde Kazak ve Kalmuk göçebe

halkları, tarih sahnesinde yerlerini almış oldular. Kalmuk aslında bir kabile ismi idi, daha sonra Kalmuk feodallerinin idaresinin ismini aldı ve o devletin ismi oldu. Kalmuk Hanlığı aslında, önceden Batı Moğolistan'daki Kalmuk (Jungar), Durbit, Koşüt ve Torgaut olmak üzere dört kabileden oluşmuştu. Bu kabileler daha sonra "Oyratlar" ismini almıştır. Diğer topluluklar ise onlara "Kalmuklar" demişlerdir.

XV. asrın son çeyreğinde Kalmuklar'ın büyük bir kısmı Moğolistan'ın kuzeybatısına yerleştiler. Kalmuklar'ın ilk dönemlerdeki saldırıları Moğol Hanları üzerine olmuştur. Daha sonra ticaret şehirlerine sahiplenmek için Kazaklarla XVIII. asrın ortalarına kadar sürecek olan amansız bir savaş başlatmışlardır.

Konunun daha iyi anlaşılması bakımından araştırmamızın bu kısmına kadar kısa bir tarihi değerlendirme yapmayı uygun bulduk. Şimdi ise çalışmamızın esas konusu olan XVIII.asrın ilk yarısını teşkil eden Kazak-Kalmuk savaşlarına ve bu savaşların Kazak toplumu açısından ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlara geçmeden önce bu savaşların tarihi seyrini ayrıntılı bir şekilde vermeye çalışalım.

XVI. Asrın İkinci Yarısından Tavke Han Dönemi (1680-1718)'ne Kadar Kazak-Kalmuk Savaşlarının Tarihi seyri

XV. asırdan XVI. asrın ikinci yarısına kadarki dönemde Kazak-Kalmuk münasebetleri hakkında bilgiler çok azdır. Birbirine komşu iki göçebe topluluğun her türlü genişleme hareketleri, bu iki topluluk arasında bir takım anlaşmazlıkların çıkmasına sebep olmuş ve bunun sonucunda da savaşmaları kaçınılmaz bir hal almıştır. Kalmuklar'ın Türkistan için tehlike teşkil edeceği daha XV. yüzyılın ortalarında anlaşılmıştı. 1430'lu yıllarda Kalmuklar'ın Uysunlar ve Kırgızlar'ın oturduğu Issık Göl'e kadar gelmeleri; 1447 yılında Sırderya bölgesinde yaşayan Şıban Hanı Ebu'l-Hayır Hana hücum etmeleri bunun bir göstergesi idi. 1447'deki bu saldırıda Özbekleri yendikleri kaynaklarda belirtilmektedir. Kalmuklar bundan sonra da ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi XVII. asırda ve XVIII asrın

ilk yarısında Türkistan'ı baştan başa istila ederek bu ülkenin hem siyasi hem de sosyal ve kültürel açıdan değişmesine sebep olmuşlardır.

III.Murat Dönemi Osmanlı seyyah ve tarihçilerinden Seyfi Çelebi 1552-1556 Kazak-Kalmuk savaşlarını geniş bir şekilde anlatmıştır. Tahmini olarak 1554 yılında daha sonra Kazak Hanı olan- Tevekkel Sultan Kalmuklar üzerine saldırdı. Jayansınsın adındaki bir İngiliz seyyah 1557 yılında Orta Asya'dan geçerek Jungoğ'a gitmeyi planlamış, fakat Kazak-Kalmuk savaşları yüzünden gidememiştir. Seyyah bu savaşın Taşkent'e sahip olmak için yapıldığını, XVI. asrın ortasında ve sonunda Kazaklar'ın Kalmuklarla yapmış olduğu savaşlarda hep galip geldiklerini yazmıştır. Kalmuklarla Kazaklar arasındaki savaşlar Doğu Türkistan şehirlerinin surları altında geçmiştir.

XVI. asrın ikinci yarısında Kalmuklar Kazak topraklarına da yerleşmişler, ancak daha sonraları o topraklardan ya çıkartılmışlar ya da Kazakların baskısı altında yaşamak zorunda kalmışlardır. XVI. Asrın sonunda kendi sınırlarını aşp Kazak topraklarına yerleşen Kalmuklar, Kazaklar'a yenilmişler ve baskı altında kalmışlardır. Tevekkel, 1594'te Moskova'ya elçiler gönderip Çar Feodar'a kendi uyruğuna geçmesini teklif etmiş; elçilik yazısında Kazak Hanı Tevekkel kendisini "Kazak ve Kalmuk Hanı" olarak göstermiştir. Buradan hareketle XVI. asrın sonunda bazı Kalmuk kabilelerinin kendisine bağlı olduğu kanısına varıyoruz.

Kazaklar'ın Kalmuklar üzerine sürekli saldırı düzenlemeleri dolayısıyla bazı Kalmuk kabileleri İrtiş'in doğusuna doğru göç ederek yerlerinden oluyorlardı. Bu tarihlerde Kalmuklar Moğolistan ve Kazak feodallerine karşı mücadele ediyorlardı. Kazaklarla Kalmuk feodalleri hayvancılık yaptıkları için aralarındaki otlak için savaşlar gittikçe kızıştı. İrtiş'in doğusuna yerleşen Kalmuk kabilesi 1616 yılından itibaren liderleri Hontayşi (Koto-Koysın) ile Kazak topraklarına sık sık saldırılar düzenliyorlardı. Fakat o tarihlerde Kazak Hanlığı çok güçlü olduğundan Kalmuklar devamlı yenilgiye uğratılmaktaydılar. Kalmuklar Kazak Ordalarının saldırılarından dolayı 1621 yılında Kalmuk Tayşaları halkları ile birlikte

Sibiryadaki şehirlerin etrafına göç ettiler. 1627-29 yıllarında Issık Gölün doğusunda yaşayan Kalmuklar'a, Tevekel Han'ın kardeşi ve varisi Kazak Hanı Esim baskınlar düzenlemekteydi.

XVII. asrın başlarında İşim ve Tobol ırmakları arasında göçebe hayatı yaşayan Kalmuklar kendi aralarındaki anlaşmazlıklara son vererek birliklerini sağladılar. Kalmuk kabilesinin Kara Kula Tayşasını bu birliğin başkanı olarak seçtiler.

Kalka Moğollarına karşı savaştılar ve bağımsızlıklarını kazandılar. Ancak 1634 yılında Kara Kula vefat etti. 1635 yılında Dalaylama Kara Kula'nın oğlu Koto Koysın'a Batır Kontayşa diye isim verildi. Bu tarihte Kazaklarla Kalmuklar arasında geçen ilk büyük meydan savaşında Kontayşa batıda Kazaklarla savaşıp Esim Han'ın oğlu Cangir Sultanı esir aldı. Fakat Cangir Sultan kaçtı. 1635'te cereyan eden bu ilk büyük meydan savaşı hakkında tarihi kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir.

Dr. Orhan DOĞAN,
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi / Türkiye.

Makalenin tamamına buradan ulaşabilirsiniz:

<https://www.altayli.net/kazak-kalmuk-jungar-savaslari.html>
Taryhy makalalar